

Rafael RAMIS BARCELÓ
Universitat de les Illes Balears
r.ramis@uib.es
ORCID: 0000-0003-1756-6695

REFERÈNCIES ESPARSES A ARNAU DE VILANOVA DURANT L'ÈPOCA MODERNA: MATERIALS D'ESTUDI

*Some References to Arnau de Vilanova
During the Modern Age: Study Materials*

Resum: Aquest treball conté trenta-una referències desconegudes a Arnau de Vilanova en obres escrites durant l'època moderna (segles XVI-XVIII). Hi trobem al·lusions tant a l'arnaldisme espiritual com a l'alquímic, sovint barrejades. Tot i que la major part de les fonts són en llengua llatina, n'hi ha també en vernacle. Els temes, essencialment, es poden dividir en tres grups: en primer lloc, l'Arnau alquimista, gairebé sempre davora Llull; en segon lloc, l'Arnau espiritual, precursor de la Reforma; i, finalment, l'home que va predir la vinguda de l'Anticrist l'any 1345.

Mots clau: Arnau de Vilanova, arnaldisme, època moderna, referències, fonts desconegudes.

Abstract: This paper contains thirty-one unknown references to Arnau de Vilanova in works written during the Modern Era (16th-18th Centuries). Allusions cover to both spiritual and alchemical Arnaldism, often mixed. Although most of the sources are in the Latin language, there are also vernacular ones. The topics, essentially, can be divided into three groups: first, the alchemist Arnau, almost always at Llull's side; secondly, the spiritual Arnau, precursor of the Reformation; and, finally, the man who predicted the coming of the Antichrist in 1345.

Keywords: Arnau de Vilanova, Arnaldism, Modern Era, References, Unknown Sources.

I. INTRODUCCIÓ

La presència d'Arnau de Vilanova durant l'època moderna és un àmbit d'estudi encara bastant desconegut, de manera que estic convençut de la necessitat i encert d'aquesta Trobada, a fi d'ampliar els horitzons. En aquest àmbit, vaig preparar sengles estudis sobre la recepció arnaldiana a la teologia escolàstica¹

1. Rafael RAMIS BARCELÓ, «Arnau de Vilanova y la escolástica tardía», *Revista Catalana de Teología*, 41/2 (2016), 609-635.

i al pensament reformat² —la segona línia l'havia encetat Sebastià Giralt—,³ però encara romanen molts de viaranys gairebé inexplorats.

La meva intenció inicial era oferir un estudi complet, com vaig fer en aquelles ocasions, sobre una temàtica concreta, si bé he de confessar que encara no he pogut resseguir amb prou cura dues de les línies més fructíferes que trobat: una és l'estudi de la recepció de l'obra mèdica i de la filosofia natural arnaldiana al segle XVI,⁴ i l'altra, la projecció de l'arnaldisme en el pensament jurídic i en la medicina legal. Esper tenir ocasió de poder finir en un futur aquestes dues aportacions, que encara requereixen de més anys d'estudi.

He optat per oferir ara un conjunt de dades esparses que he anat trobat durant els darrers anys, que complementen els meus estudis anteriors i que obrin noves vies. Així com vaig publicar tres conjunts de dades de referències inexplorades i desconegudes a Ramon Llull al segle XVI,⁵ voldria fer el mateix aquí sobre Arnau de Vilanova, encetant el que, tal volta, sigui el primer d'altres reculls de dades.

El conjunt d'aquestes aportacions, en si mateix, no resulta significatiu, però cadascuna de les referències permet als investigadors resseguir un fil que pot resultar fructífer. En tot cas, per la seva composició heterogènia, aquestes al·lusions tenen un valor distint per a cada arnaldista. L'objectiu és oferir-les com a petites troballes, punts de partida, tal volta, de noves recerques. Per aquesta raó, no m'he centrat en un període molt definit, sinó que he volgut abastar tota l'època moderna. La mancança d'especialització temàtica, tot i les freqüents coincidències, permet que aquest treball sigui una molt modesta aportació a la base de dades que algun dia s'hauria de crear sobre l'arnaldisme modern, dins la *Arnau DB. Corpus digital d'Arnau de Vilanova*, seguint les petjades de la *Ramon Llull DB* o altres models igualment vàlids.

Cal indicar que les referències només corresponen a textos impresos, de manera que queda descartada tota la recerca sobre els manuscrits, una tasca, no obstant això, essencial per a tenir una idea certera de l'abast de l'arnaldisme modern. Tot i que la majoria de textos estan en llatí, també n'hi ha un grapat en francès, així com també en anglès, italià i castellà. Diguem, per tant, que es

2. Rafael RAMIS BARCELÓ, «Arnau de Vilanova en el pensament reformat», *Comprendre: revista catalana de filosofía*, 20/1 (2018), 109-129.

3. Sebastià GIRALT, «Un Alquimista medieval per als temps moderns: edicions del corpus alquímic atribuït a Arnau de Vilanova en llur context (c.1477-1754)», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 23-24 (2005), 61-128 i especialment «Arnau de Vilanova en la Reforma protestant», *Faventia*, 31/1-2 (2009), 201-212.

4. Sobre aquest tema, vegeu Sergi GRAU TORRAS, *Les transformacions d'Aristòtil: filosofia natural i medicina a Montpeller: el cas d'Arnau de Vilanova (c. 1240-1311)*, Barcelona, IEC, 2020.

5. Rafael RAMIS BARCELÓ, «Más referencias lulianas desconocidas en obras impresas del siglo XVI», *Antonianum*, 93/1 (2018), 9-29; «Nuevas referencias lulianas desconocidas en obras del siglo XVI», *Antonianum*, 92/1 (2017), 85-106; «Algunas perspectivas nuevas para la historia del lulismo: referencias lulianas desconocidas en textos impresos del siglo XVI», *Antonianum*, 90/3 (2015), 583-606.

una contribució humil de petites pistes sobre l'arnaldisme modern, un camp fecund i fascinant.

Entrem ja en matèria. He enumerat les fonts per a major comoditat del lector. Just després de la descripció completa de l'obra tal i com apareix a l'original (autor, títol, ciutat, any i pàgina, indicant si és recto o verso), depenen de la seva rellevància, incloc un comentari més o menys llarg i, si s'escau, la transcripció d'algun fragment especialment significatiu. La informació que no apareix directament en l'original és afegida entre claudàtors.

2. REFERÈNCIES

1. [Johannes GEILER VON KAYSERSBERG], *Sermones et variis tractatus Keisersbergii iam recens excusi: quorum indicem versa pagella videbis*, [Argentorati, J. Gruninger, 1518], xxxix, xxxviii-v, xlvi, xlvi-v.

Un del cicles de sermons de l'humanista i predicador Johann Geiler von Kaysersberg⁶ que recull aquest llibre tractava el tema «De gemmis spirituallibus duocedim». Mesclant la temàtica hermètica, la ciència natural i l'apologètica cristiana, va citar Arnau en diverses ocasions: confrontant l'opinió del nostre autor i de Discòrides sobre el cos humà (xxxix), referint-se a la castetat dels homes (xxxviii-v), parlant de les passions, comparant Aristòtil i Arnau (xlvi), i parlant del fulgor de l'or, confrontant Arnau i Plini (xlvi). Tractant la qüestió de la melanconia, «nocturnos temores: ut dicit Arnoldus» (xlvi-v), també va mentar l'il·lustre metge. En aquesta mateixa pàgina indica que «Sexto crosolitus repellit demones secundum eudem Arnoldum». És un conjunt ben interessant de referències, que tenen rellevància tant per la història de l'arnaldisme científic com per la de l'espiritual.

2. Christophorus FLURHEYM VON KYTINZGEN (ed.), *Eyn Epistel Des heyligen Hieronymi: zu der frauen Celantia, von dem ampt eyner haußmutter*, s.e., s.l., 1528, Vorrede.

Al pròleg d'aquesta epístola de Sant Jeroni, Christoph Flurheim, que s'havia graduat de Batxiller en Arts a Wittemberg,⁷ feu una sèrie de consideracions crítiques sobre Luter i la qüestió del matrimoni. Quant al que aquí interessa, cal assenyalar, que Arnau era un heretge més d'una llarga baula:

6. Uwe ISRAEL, *Johannes Geiler von Kaysersberg (1445–1510). Der Straßburger Münsterprediger als Rechtsreformer*, Berlin, Duncker u. Humblot 1997.

7. Martin ROLAND, *Die Handschriften der alten Wiener Stadtbibliothek in der Österreichischen Nationalbibliothek*, Wien, Publikationen aus der Stadt- und Landesbibliothek, 1999, 147.

Aber das ist nichts newes das sie furgeben es ist vormals offt geschehen. Luther vornewert nur alte Kerzerey / und alte Schismata und ergernus der Kirchen. Dan auff seiner meynung sind gewesen die Aeriam / Albigenses / Albaneses / Almarius / Armeni / Arnoldus de uilla noua / Balatus Barthesaniste / Basylides / Apelles / Alogiani / Choite / Copte...

Flurheim disposà aquests heretges de forma més o menys alfabetica. El que cal indicar és que, dècades després, quan la Reforma era ja un realitat, sense cap possible reconciliació amb l'Església Catòlica, florí una historiografia protestant sobre autors considerats heretges abans de Luter. D'acord amb aquest historiadors reformats, els heretges no eren altra cosa que precursors de la Reforma. Flurheim, en una data tan incipient com 1528, considerà encara Luter com un nou heretge, que s'havia d'afegir a la llarga llista fornida fins aleshores.

3. Conradi WIMPINAE, *Farrago miscellaneorum*, Coloniae, apud Io. Soterem, 1531, 77v.

Un dels textos que contenia *Farrago miscellaneorum*, de l'humanista i teòleg Conrad Wimpina (1460-1531)⁸ es titulava «De signis et insomniis eoru[m]que interpretationibus libri III». El capítol XXI duia per títol «De duarum aegritudinum insigniorum, leprae uidelicet chronicae et epidemiae peracutae signis» i començava amb les següents paraules «Essent hoc loco speciatim morborum signa memoranda: uerum quando Arnoldi de noua uilla, imo Plinii supputatione mille centum uiginti quatuor aegritudinibus, humanum affici potest corpus, nos numerositati cedentes duas duntaxat...» S'imposa estudiar millor el context d'aquesta referència arnaldiana en aquesta obra miscel·lània.

4. Paulii Iovii, *Descriptio Britanniae, Scotiae, Hyberniae et Orchadum*, [Venetiis, 1548], Privilegi.

Dins aquesta obra de Paolo Giovio s'hi troba una referència del tot incidental, que res té a veure amb Arnau de Vilanova, però sí amb la història de l'arnaldisme. Dins el privilegi de publicació concedit el 21 d'abril a Mihiel Tramezin pel Consell de Venècia, s'indica que tenia el dret exclusiu per a imprimir la obra de Giovio, així com «le Croniche di Paulo Emilio tradotto

8. Remigius BÄUMER, «Konrad Wimpina (1460-1531)» dins ERWIN ISERLOH (ed.), *Katholische Theologen der Reformationszeit* (= KLK: Vereinsschriften der Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum), III, Münster, Aschendorff 1987, 7-17.

del latino nel uolgare, et di Arnaldo de uilla nouua de regimini sanitatis uol-

gare».

5. Conradi HERESBACHII, *De laudibus Graecarum literarum oratio*, Argentorati, [Wendelin Rihel], 1551, 25-26.

Konrad Heresbach (1496-1576) calvinista, humanista i reformador pedagògic,⁹ bon coneixedor de la llengua grega, va escriure una apologia de la mateixa. Va citar un conjunt d'autors escolàstics que no coneixien el grec, i entre ells figurava Arnau de Vilanova:

Quid nobis cum istis linguis iam plus octingentis annis hic non usurpati, et tamen haec aetas nobis ingentia illa praebuit et Theologicae, et aliarum professio-

num columina, Thomam, Scotum, Bonaventuram, qui ob singularem in scripturis vel eminentiam, uel perspicaciam doctores sancti, subtile, seraphici, irrefragabili-

les appellati. Item Bartholom, Baldum, Alexandros, Durandos, Iuris monarchas.

In medicinis, Auerroem, Arnoldum de uilla noua. In philosophia, Occam, Buridanum, Tartaretum, atque; innumerous alios in sua professione celeberrimos uiros,

qui graecas literas nunquam attingerint.

6. Johannis WIERI, *De praestigiis daemonum, et incantationibus ac ueneficiis Libri sex*, in *Opera omnia*, Amstelodami, Apud Petrum Vanden Berge, 1560, 103.

En aquesta obra demonològica del metge ocultista Johann Weyer (1515-1588), que inspirà tant Jean Bodin,¹⁰ trobem Arnau com a mag, acompanyat d'altres autors: «... Appion Grammaticus, Julianus apostata, Robertus Anglicus apud Helvetios misere mortuus, Rogerius Bachon, Petrus Aponensis Conciliator dictius, Albertus Teutonicus, Arnoldus de Villanova...»

7. Conradi a LIECHTHENAVV, *Chronicvm absolvitissimum a Nino Assyriorvm rege vsqve ad tempora Friderici II. Imp.*, Basileae, Apvd Petrvm Pernam, 1569, 334.

Conrad of Lichtenau († 1240), abat premonstratenc, va escriure aquesta crònica, la qual —amb les degudes actualitzacions— se va imprimir als segles XVI i XVII. Allà es troba una referència a Arnau de Vilanova, juntament

9. Jean-Claude MARGOLIN, «Un humaniste réformiste rhénan: Conrad Heresbach», dins Jean BOISSET (ed.), *Réforme et humanisme. Actes du IVe colloque*, Montpellier, Impr. de Recherche 1977, 113-148.

10. RAMIS BARCELÓ, «Arnau de Vilanova en el pensament reformat», 121-122.

amb altres notables pensadors: «Henricus de Gandaou, Alanus doctor vniversalis, Arnoldus de Villa noua, Gordonius Mundinus, medici Scotus sophista, ac Dantes poeta, florent».

8. Lamber[tum] DANAEUM, *Tractatus de Antichristo: in quo antichristiani regni locvs, tempvs, forma, ministri, fulcimenta, progressio, et tandem exitium, et interitus ex Dei verbo demonstrantur, vbi etiam aliquot difficiles antea et obscuri tum Danielis, tum Apocalypseos loci perspicue iam explicantur*, Genevae, apvd Evstathivm Vignon, 1576, Epistola.

Jurista i teòleg, Lambert Daneau (1530-1595), fou calvinista convençut.¹¹ El seu *Tractatus de Antichristo* tingué un èxit espectacular. Al Pròleg posà les bases de la interpretació de l'arnaldisme reformat, unint Arnau a la causa de Wicleff, Huss i altres. Indicant que «caeterum Satan in summam Ecclesiae Christianae arcem per Antichristum tanquam legatum suum semel receperunt: ita se in ea confirmauit, vt vix postea deiici detrudique yllis machinis pene potuerit», continuà explicant qui eren els soldats de Crist: «sed (quemadmodum fortis ille, de quo apud Matthaeum Christus) quantò validius a strenuis Christi militibus Arnoldo, VViclefuo, Hussio, Praga, et aliis aliquot oppugnabatur, tanto nequieres ac impuriores Spiritus, velut auxiliares copias, opponebat.

9. Jean BODIN, *Les Six livres de la Republique*, Lyon, Par Iacques du Puys, Libraire Iuré en l'Vniuersité de Paris, 1579, 386.

L'edició de 1577 de *Les Six livres de la Republique* no contenia una cita a Arnau de Vilanova, que incorporà Bodin a la versió augmentada de 1579: «.... Arnold Espagnol qui auoit predit que l'an MCCCXLV l'Antechrist deuoit venir». La mateixa idea es troba a la seva *De Magorum Daemonomania*.¹² No és una menció gaire rellevant, però paga la pena recuperar-la, perquè l'obra de Bodin és un dels escrits més importants de la teoria política del segle XVI.

11. Olivier FATIO, «Lambert Daneau 1530-1595», in Jill RAITT, ed., *Shapers of Religious Traditions in Germany, Switzerland, and Poland, 1560-1600*, New Haven, Yale University Press, 1981, 105-119.

12. Io[hanni] BODINI, *De Magorum Daemonomania, seu detestando Laminarum ac Magorum cum Satana commercio*. Francofurti, Ex Officina Typographica Nicolao Bassai, 1590, 153. Vegeu també Rafael RAMIS BARCELÓ, «Arnau de Vilanova en el pensament reformat», 121-122.

10. Gio[vanni] TARCHAGNOTA, *Delle historie del mondo*, Parte Seconda, In Venetia, Per gli heredi di Francesco, et Michiel Tramezini, [1580], 370v.

Giovanni Taragnota da Gaeta (1508-1566)¹³ fou una personalitat polifàcticà. Hi ha una brevíssima referència a Arnau —com a filòsof, en un sentit ampli— dins la segona part de la seva obra *Delle historie del mondo*, tot comentant el pontificat de Climent V: «Nel tempo di Clemente fiorirono in legge Martino da Siluano, e Guglielmo da Cunio Francese, in medicina Gentile da Fuligno, Riccardo di Media uilla in Theologia. Fu ancho Arnaldo di Villa nouua in Prouenza gran philosopho in questi tempi in Parigi».

11. Petro GREGORIO THOLOSANO, *Syntaxeon artis mirabilis, alter tomus. In quo, omnium scientiarum et artium tradita est epitome*, Lvgdvni, Apvd Ant. Gryphivm, 1581, 804, 851.

Pierre de Grégoire (c. 1540 – 1597), filòsof i jurista feu esment de l'obra arnaldiana en diverses ocasions. En aquesta obra de caire filosòfic, en la qual mesclava l'aristotelisme amb el lul·lisme,¹⁴ va citar el *Regimen sanitatis*: «Explorare etiam docet aquae salubritatem Arnaldus de villa noua, in libellulo de regimen sanitatis castra sequentium, vt pannus lineus mundus demergatur in aquam, et sine expressione aquae suspendatur siccandus» (804). En una altra ocasió, ajuntà Arnau amb Llull, referint-se a l'alquímia (851).

12. Reginald SCOT, *The discouerie of witchcraft wherein the lewde dealing of witches and witchmongers is notable detected...* London, by [Henry Denham for] William Brome, 1584, 214.

El demonòleg Reginald Scot (1538-1599), en el seu famós llibre contra l'existència de les bruixes, va incloure Arnau de Vilanova entre els astròlegs: «And hereunto subscribe Peter de Apona, Roger Bacon, Guido Bonatus, Arnold de villa noua, and the Cardonall of Alia».

13. Gennaro TALLINI, «Nuove coordinate biografiche per Giovanni Taragnota da Gaeta (1508-1566)», *Italianistica: rivista di letteratura italiana*, 42/1 (2013), 105-125.

14. Joaquín i Tomás CARRERAS ARTAU, *Historia de la filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, Madrid, Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales, 1943, II, pp. 234-235, donaren una referència bastante negativa d'aquesta obra: «en la relativa brevedad de esta enciclopedia, con la que se aspira a hacer inútiles todos —o casi todos— los demás libros, el autor presenta una nueva Arte Magna, con la pretensión, no sólo de encerrar en sus principios generales los conocimientos de las ciencias particulares, sino de constituir a la vez una piedra de toque infalible para discernir en cualquier disputa lo verdadero de lo falso. La realidad queda muy lejos del propósito, pues la obra se reduce a un amasijo bastante indigesto de conocimientos tomados de fuentes bastante diversas, en gran parte aristotélicas, en que el prurito de la cantidad perjudica la unidad doctrinal y la solidez constructiva».

13. Damiano ROSCIO, *De haeresibus agnoscendis, et convincendis, nec non de haereticorum dogmatibus, ac denique de eorundem sectis, origine, et institutis libres tres*, Patavii, apud Paulum Meietum, 1585, III, p. 9.

L'inquisidor dominicà Damiano Rossi da Cento (1537?-1585) va escriure aquest llibre per a classificar històricament i alfabètica les heretgies. Feu una breu entrada dedicada a Arnau. L'entrada immediatament precedent era «ARNALDISTAE» és a dir, els seguidors d'Arnaldo da Brescia. Autors posteriors, com Martin Richter (cf. *infra*), es referiran als seguidors d'Arnau de Vilanova també amb el qualificatiu «Arnaldistae». Sobre el gran metge (i heretge), Rossi va escriure:

ARNOLDVS à villa Noua sita in agro Catellon. vbi insignis medicus habebatur, varios edidit libros multis erroribus conspersos contra Iesu Christi humanitatem, contra claustrales, Theologos, altaris sacrificium, decreta papae; de quibus in l. 2, qui err. ac haereses damnatae fuerunt Trachonae per duos doctiss[imos]viros F. Io. Longaeum or. praed. et D. Ganfredum Crudillum Trachon. Ecclesiae Vicarium sede vacante.

A altres parts de l'obra trobem les cites del errors arnaldians (II, p. 9v, II, p. 71; III, p. 100).

14. Tomaso GARZONI, *La piazza universale di tutte le professioni del mondo, nuovamente formata*, Venetia, Apresso Gio. Battista Somascho, 1586, 142, 428, 581, 839.

Tomaso o Tommaso Garzoni (1549-1589), que havia professat en l'orde dels canonges regulars del Laterà, fou un escriptor vagament inspirat per l'ideal lul·lià, i autor d'unes encyclopèdies de poca volada.¹⁵ Dins aquesta obra trobem diverses referències a l'arnaldisme alquímic, normalment en companyia de Ramon Llull, on fa una lloança de l'art alquímic: «Non c'è finalmente l'autorità d'Arnaldo da Villa noua, il qual si uanta con l'artificio dell'Alchimia hauer formato alcune uergue d'oro eccellenti, et pretiose?».

15. Lamberti DANAEI, *Ad. Rob. Bellarmini Disputationes theologicas de rebus in religione controversis, responsio*, Genevae, apud Iohannem Le Preux, 1596, 215, 559.

Daneau, l'obra del qual hem vist abans, insistí una vegada més —replicant Roberto Bellarmino— en aquest Arnau precursor de la Reforma. Indicà que

15. Paolo CHERCHI, *Enciclopedismo e politica della riscrittura: Tomaso Garzoni*, Pisa, Pacini, 1981.

«Caterum in media ipsa Roma Arnoldus de villa noua pene ante sexcentos annos hunc Romani Pontificis Primatum euerit, qui omne genus hominum et quidem merito, semper exosum est» (p. 215). Reblà aquesta idea en una altra referència:

Ista igitur Pontificum Romanorum in suos Imperatores interdicta et decreta fuerunt plane tyrannica, sacrilega, nefaria, teste Arnoldo de noua Villa, Petro de Vineis variis piis et eruditis, Guillielmo Occkano sententiario Doctore, et pluribus conciliis in Germania, et Italia habitis, quae ista Pontificum Romanorum decreta publice et manifeste ex Dei verbo damnarunt. (559).

16. Martin RICHTERN, *Chronicon oder Geschichtbuch: Das ist: Beschreibung aller Bischöff, Ertzbischoffer, Patrairchen und Bápsten der Römischen Kirchen...*, Frankfort am Mayn, Durch Johann Spies, 1598, 237-238.

Trobem també una descripció biogràfica d'Arnaud de Vilanova dins el *Chronicon oder Geschichtbuch* de Martin Richter († 1637), on s'indica que fou un gran metge, que dominava el llatí, l'hebreu, el grec i l'àrab, que havia estat condemnat per Bernat de Luxemburg, i havia predit la vinguda de l'Anticrist. La part més interessant, per ventura, és la descripció dels seus darrers anys i la presència dels «Arnoldistae»:

Die Apostolische Kirch hab niejemand verfolgt / aber die Römische Kirch verfolge die Nachfolger Christi / und sey trunken von Blut der Heyligen / Aber die Sophisten zu Pariss haben ihme Widerstand gethan / dass er die Inquisidores geflohen / und in Siciliam kommen / unnd als ihne König Friedrich daselbst in einer Legation zum Bapst geschiekt / ist er auff dem Meer gestorben / Nach seim Tod hat er in Hispania viel Anhänger gehabt / die hat man Arnoldisten genandt / und sie als Kesser grau famich verfolgt (238).

En el marge del text s'indica «Arnoldistae». És molt interessant aquesta denominació, car normalment, com hem dit abans, en els textos del segle XVI, se solia atribuir gairebé sempre als seguidors d'Arnaldo da Brescia¹⁶.

17. Petro GREGORIO THOLOSANO, *Syntagma iuris vniuersi, atque legum pene omnium gentium, et rerum publicarum praecipuarum, in tres partes digestum*, Francofurti ad Moenum, ex Officina Paltheniana, 1599, 4.

Així com abans hem trobat una referència dins l'obra filosòfica de Pierre de Gregoire, en trobem ara una altra dins aquesta obra jurídica, tot i que el con-

16. Vegeu, supra, la referència a l'obra de Damiano Rossi.

text no fos cap qüestió legal.¹⁷ Com que el *Syntagma iuris vniuersi* volia explicar tot el dret des dels primers principis de la natura, fent esment de l'aire i de la salubritat, va citar Arnaldus Villanouanus.

18. Antoine DE LAVAL, *Desseins de professions nobles et publiques...*, Paris, Chez la Veuve Abel L'Angelier, 1612, 423.

Antoine de Laval (1550-1631), geògraf del rei, va publicar aquest recull de petits tractats, un del quals era «Examen des Almanachz, Predictions, Presages et Divinations». S'hi troba una referència a Arnau, considerat jueu: «Aussi véritable qu'un autre Marran Arnaldus Hispanus, qui avoit menassé le monde de la venue de l'Antichrist l'an mil trois cens quarante cinq».

19. [Bernard TREVISAN], *La parole delaissee en Trois traitez de la philosophie naturelle, non encore imprimés*, a Paris, per Iean Sara, 1618, 13,19, 33.

La figura de Bernard de Trevisan o Bernardo da Treviso és considerada, per a molts, una invenció apòcrifa.¹⁸ No obstant això, li atribuïren diverses obres, entre elles, aquesta citada a dalt, juntament amb altres dues, tampoc mai impresaes. Aquest breu tractat, escrit en francès, conté tres referències a l'arnaldisme alquímic, referint-se al mercuri o a la pedra perfecta. No és sinó una altra baula en la llarga cadena de la història, encara insuficientment inexplorada, de l'alquímia.

20. Chrysostomo HENRIQUEZ, *Fasciculus sanctorum Ordinis Cisterciensis, complectens Cisterciensium ascetarum praeclarissima gesta, huius Ordinis exordium, incrementum, progressum, praecipuarum abbatiarum per vniuersum orbem fundationes, ordinum militarum origines*, Liber Secundus, Bruxellae, apud Ioannem Pepernum bibliopolam iuratum, typographumque ciuitatis, sub Bibliis aureis, 1623, 138.

Crisòstom Henríquez (1594-1632) fou el cronista oficial de l'orde cistercenc. En la seva breu existència va donar a la impremta diverses obres, caracte-

17. Rafael RAMIS BARCELÓ, «Las referencias lulianas en el humanismo jurídico francés: Andreas Tiraquellus y Petrus Gregorius Tholosanus», *Anuario da Facultade de Dereito da Universidade da Coruña*, 17 (2013), 471-486.

18. Didier KAHN, «Recherches sur le Livre attribué au prétendu Bernard le Trévisan (fin du xve siècle)», dins Chiara CRISCIANI – Agostino PARAVICINI BAGLIANI (eds.), *Alchimia e medicina nel Medioevo*, Firenze, SISMEL – Edizioni del Galluzzo, 2003, pp. 265-336.

ritzades per la seva erudició. En un passatge recorda que Arnau va pronosticar el retorn de l'Anticrist l'any 1345.

21. [Hippolyte-Jules PILET DE LA MESNARDIÈRE], *Apologie pour Mr Duncam, Docteur en Medicine, dans laquelle les plus rares effects de la Melancholie et de l'Imagination sont expliquez*, La Fleche, Chez George Griveav, [1636], 47.

Aquest llibre de M. La Mesnardièr (1610-1663), metge i polígraf, tracta els efectes de la malenconia. Escriví: «Qui a t'il de plus clair que ce qu'en dit Arnault de Vileneuve? Qui Cor habent debile (vt MVLIERES) facilius incurvant in Melancholiam».

22. Ioanne Baptista RICCIOLI, *Almagestum nouum astronomiam veterem nouamque complectens obseruationibus aliorum, et proprijs nouisque theorematibus, problematisbus, ac tabulis promotam, in tres tomos distributam quorum argumentum sequens pagina explicabit*, Bononiae, Ex Typographia Haeredis Victorii Benatii, 1651, 679.

L'*Almagestum novum*, del jesuïta Giovanni Battista Riccioli (1598-1671), és un dels primers llibres moderns d'astronomia.¹⁹ Hi ha una referència, tractant els planetes menors, a la predicció de la vinguda de l'Anticrist per part d'Arnau de Vilanova:

Arnaldus Hispanus nobilis Medicus, sed hac superstitione nimium imbutus, Antichristum aduenturum Anno Gratiae 1345, comminabatur, ob trium Superiorum coniunctionem in Aquario. Fluxere ab eo tempore anni supra 300, nec alii Antichristi venerunt, nisi quales Apostolicis quoque fuere temporibus, id est Haeresiarchae.

23. Edward LEIGH, *A Treatise of Religion and Learning, and of Religious and Learned Men*, London, Printed by A. M. for Charles Adams, 1656, 53, 121.

Edward Leigh (1602-1671), després d'haver obtingut el M. A. a Oxford fou un escriptor i parlamentari anglès, que va demostrar esser un furibund anticatòlic. Al llibre, Arnau apareix dues vegades: la primera, en una enumeració de tots els alquimistes (53). La segona vegada dóna unes pinzellades biogràfiques, ressaltant la seva vessant de crític del papat:

19. Alfredo DINIS, «Giovanni Battista Riccioli and the Science of His Time», dins Mordechai FEINGOLD (ed.), *Jesuit Science and the Republic of Letters*, Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 2003, 195-224.

Arnoldus de Villa Nova, a Spaniard, a man famously learned, and a great writer, anno 1250 whom the Pope with his spirituality condemned among Heretiks for holding and writing against the corrupt errors of the Popish Church. Caius *de antiqu. Cantab. Acad.* l. 1 faith, He lived an. Dom. 1300, when Raimundus Lullius and Roger Bacon flourished in England (121).

24. Petri GASSENDI, *Opera omnia. Miscellanea*. Tomus V, Lvgdvni, Sumptibus Lavrentii Anisson, 1658, 465.

A priori, podria semblar que Pierre Gassendi (1592-1655) fora un autor interessat en Arnau de Vilanova, especialment en la seva vessant mèdica o alquímica. La recerca per les pàgines de la seva voluminosa obra dóna, però, un resultat ben magre. Només he pogut localitzar, per ara, una referència, on figura envoltat d'altres alquimistes de relleu.

25. Ioannis CARAMUELIS, *Mathesis biceps: vetus et nova*, Vol. 2, Campaniae, In officina episcopali, 1670, 1194.

La única referència que he trobat a Arnau de Vilanova en l'obra del bisbe i erudit cistercenc Juan Caramuel (1606-1682) és aquesta, on figura —com a conrador de la química— accompanyat de la resta d'autors alquimistes i hermètics: Hermes, Geber, Rupescissa, Tomàs d'Aquino, Ramon Llull... La cita coincideix gairebé textualment amb la de Gassendi. L'interès de Caramuel per l'alquímia és modest, i es circumscriu al seu estudi del lul·lisme en totes les vessants.²⁰

26. François BERNIER, *Abregé de la philosophie de Gassendi*, Tome VI, Lyon, Chez Anisson & Posuel, 1678, 776.

François Bernier (1625-1688), Doctor en Medicina de la Facultat de Montpellier i viatger, feu una síntesi de la filosofia de Gassendi, en la qual —en plena correspondència amb la seva obra— només s'hi troba una cita, parlant de la medicina universal i l'alquímia.

20. J. VELARDE LOMBRAÑA, *Juan Caramuel, vida y obra*, Oviedo, Pentalfa, 1989, 141-142.

27. Johannis Baptistae DU HAMEL, *Operum philosophicorum*, Tomus I, Norimbergae, Sumptibus Johannis Ziegeri, 1681, 478.

Jean-Baptiste Du Hamel (1624-1708), clergue i filòsof, primer secretari de l'*Académie des sciences*, feu una llarga cita debatent el valor de l'opinió del canònist Joan Andreu (Giovanni d'Andrea) sobre Arnau de Vilanova. Ja s'havia estudiat la rellevància de l'opinió de Joan Andreu en els orígens de llegenda de l'Arnau alquimista.²¹ Heus ací la lectura de Hamel:

Quo vero tanta nobis persuadeant paradoxa, nullis ferè utuntur rationibus; sed pugnant commentitiorum exemplorum mirifica copia: Raimundum Lullium, Arnoldum de Villa Nova, et totum Chymicorum senatum citant, quibus sane non assentior, sed magis, si opus est, eos refellam. At Johannis Andreae Jurisconsulti inconcussam auctoritatem usque ad nausem nobis obtrudunt, qui in additionibus ad speculationem de falsi criminis haec habet: Nostris, inquit, diebus habuimus Arnoldum de Villa Nova in curia Romana summum Medicum, et Theologum, de quo scripsimus consilium de observatione jejunii, qui et magnus Alchimista, virgulas auri, quas faciebat, consentiebat omni probationi summitti. Mirum si Arnoldus tanti arcani conscius non Medicinam modo Sacerdos exercebat; sed etiam de stipe, ut ferunt, cum aegrotos inviseret, satis sordide pacisceretur. Nec Albertus se vidisse aurum ex Alchimistarum officinis productum, quod omnia ignis examina sustineret. An non possuit Arnoldus Joanni Andreae, atque aliis illudere?

28. Adalberto TYLKOWSKY, *Quintuplex temporis exegesis sive tractatus quinque de calendario*, [Oliva], Typis Monasterii Olivensis Sac. Ord. Cisterc., 1687, 232.

Adalbertus (Wojciech) Tylkowski (1624-1695), jesuïta, va citar Arnau en aquest calendari eclesiàstic, en el qual recordava que «Arnaldus Hispanus apud Picum lib. 5 c. 4. Antichristum venturum anno Christi 1345».

29. Balthasar GUYNAUD, *Essais d'explications ou Conjectures vrai-semblables sur la vérité de plusieurs autres prophéties de Nostradamus, tant sur le présent que sur l'avenir (troisième partie)* en *La Concordance des Prophéties de Nostradamus avec l'histoire depuis Henry II jusqu'à Louis Le Grand*, Paris, Chez Jacques Morel, 1693, 275.

Balthasar Guynaud era governador dels patges de la Cambra del Rei de França, i va escriure aquest comentari a les profecies de Nostradamus, que

21. Michela PEREIRA, «Arnaldo de Villanova e l'Alchimia. Un'indagine preliminare», dins *Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, vol. II, edició a cura de Josep Perarnau, Barcelona, IEC, 1995, 95-174.

suscità l'atenció del públic.²² En un passatge va citar Arnau de Vilanova, referint-se a la filosofia hermètica:

Par cet issu du gran Hermés, il faut entendre un véritable Philosophe, qui aura effectivement le secret comme le grand Hermés l'avoit, et que l'ont pareillement eu Albert le grand, Abraham le Juif, Marie la Prophetesse, Raimond Lulle, Arnould de Villeneuve, Basile Valentin Religieux de l'Ordre de saint Benoît, la maison des Comtes de Flex...

30. Ignatio Hiacyntho AMAT DE GRAVESON, *Historia ecclesiastica variis colloquii digesta, ubi pro theologiae candidatis res praecipuae non solum ad historiam sed etiam ad dogmata, criticam, chronologiam et Ecclesiae disciplinam pertinentes*, Tomus Quintus, Romae, apud Franciscum Gonzagam, 1719, 255.

El dominicà Ignace Hyacinthe Amat de Graveson (1670-1733) va escriure aquesta voluminosa i afamada història de l'Església, en la qual analitzava pas a pas les diverses etapes històriques. Seguint directament Eimeric i Bernard de Luxemburg, i fent-se ressò de la sentència condemnatòria de Tarragona de 1316, insistí en la concepció d'Arnau com a heretge: «*Arnaldus de Villanova, natione Catalanus, Professione insignis Medicus, qui eruditio nem, qua pollebat, pravis de religione opinionibus turpiter foedavit*».

31. [Melchior DOUZETEMPS], *Mystère de la Croix affligeante et consolante, mortifiante et vivifiante, humiliante et triomphante de Jésus-Christ et de ses membres*, Hombourg vor der Höhe, par Godefroy Memhard, 1732, 188, 195.

Aquesta obra estranya és atribuïda a Melchior Douzetemps (1668?-1738?), un escriptor francès reformat, que barrejava el cristianisme amb idees hermètiques.²³ Contràriament al que pugui semblar per la lectura del títol, les dues referències no provenen de l'arnaldisme espiritual, sinó de l'arnaldisme hermètic. Una d'elles diu: «Ainsi dans lui sont renfernez le mâle et la femelle, le Soleil et la Lune, qui sont son pere et sa mere; Voiez ce qu'en disent Basile Valentin, Teophraste, Arnold de Villeneuve; et puis vous me croirez» (188). La segona referència fa esment al raonament experimental de Ramon Llull i d'Arnau de Vilanova, dins el marc de l'alquímia (195).

22. Hervé DRÉVILLON, *Lire et écrire l'avenir: l'astrologie dans la France du Grand Siècle, 1610-1715*, Seyssel, Editions Champ Vallon, 1996, 198.

23. Antoine FAIVRE, «Douzetemps, Melchior», dins *Dictionary of Gnosis & Western Esoterism*. Consultat online el 13 de Març de 2021 <http://dx.doi.org/10.1163/1873-8338_dgwe_DGWE_099>

32. [André-François BOUREAU-DESLANDES], *Histoire critique de la philosophie: Ou l'on traite de son origine, de ses progrès, et des diverses Revolutions qui lui sont arrivées jusqu'à notre tems*, Tome troisieme, A Amsterdam, Chez François Changuion, 1737, 332-335.

André-François Boureau-Deslandes (1689-1757), filòsof ateu i col·laborador de l'*Encyclopédie*, dedicà tres pàgines de la seva *Histoire critique de la philosophie*²⁴ a la figura d'Arnaud de Vilanova. L'enquadraava, essencialment com a filòsof natural i com a alquimista. Era estudiat després de Ramon Llull i abans de Pietro d'Abano. El judici que en feu mostrava la seva independència d'esperit i valorava, especialment, la novetat de les seves doctrines. Començà dient que «Arnauld de Villeneuve volout embrasser trop de matières à la fois; et il s'égara». Tant els teòlegs com els metges el criticaren, i fou acusat de practicar la màgia. Com a bon il·lustrat, en lloc de donar crèdit a les diferents llegendes i històries sobre la seva vida i dirigí als lectors directament a les obres arnaldianes:

Je renvoierai seulement les curieux aux Ouvrages mêmes d'Arnaud de Villeneuve, et sur-tout à son Rosaire des Philosophes. Il y apprendront ce qui peut-être leur importe davantage de faveur, c'est que pour parvenir au secret admirable du grand-œuvre, il faut avoir lu tous les Auteurs qui ont écrit sur cette matière, les avoir confrontés et, por ainsi dire, essayés l'un sur l'autre. Mais quel est l'home sensé, qui ne recule à la vue d'une pareille entreprise? Comment lire un tas d'Ecrivains qui n'ont aucune idée claire de ce qu'ils traitent, et qui cependant, pour se donner una apparence de génie, s'enveloppent de je ne sai quelle obscurité mystérieuse? Comment se plaire avec des Ecrivains, qui non contens d'exiger un travail opiniâtre, et, comme ils s'en expliquent eux-mêmes, un travail d'Hercule, exigent encore de certaines qualités incompatibles les unes avec les autres? comme si le moral influoit sur le physique, et que la Chymie fût ue suite de vertus, elle, qui n'est d'un bout a l'autre qu'une suite d'opérations manuelles! (334).

3. CONCLUSIONS

He presentat un total de 31 obres amb una o més referències arnaldianes. El contingut abasta tota l'època moderna, des del segle XVI al XVIII. Hi trobem allusions tant a l'arnaldisme espiritual com a l'alquímic, sovint barrejades, com passa, per exemple, dins l'obra de Johann Geiler von Kaysersberg.

Tot i que la major part de les fonts siguin en llengua llatina, n'hi ha també en vernacle. Els temes, essencialment, es poden dividir en tres grups: en primer lloc, l'Arnaud alquimista, gairebé sempre davora Llull; en segon lloc,

24. Gregorio PIAIA, «La storia della filosofia in Francia, 1650-1750», dins *Storia delle storie generali della filosofia*, G. SANTINELLO (ed.), vol. II, *Dall'età cartesiana a Brucker*, Brescia, La Scuola, 1979, 199-235.

l'Arnau espiritual, precursor de la Reforma; i, finalment, l'home que va predir la vinguda de l'Anticrist l'any 1345.

Conviven, dins aquest conjunt de referències, autors d'orientació molt diversa: humanistes com Christoph Flurheim, Konrad Heresbach o Conrad Wimpina; metges com La Mesnardièr; metges i demonòlegs com Johann Weyer o Reginald Scot; teòlegs com Lambert Daneau o Melchior Douzetemps; inquisidors com Damiano Rossi; filòsofs i juristes com Jean Bodin o Pierre de Grégoire, filòsofs com Gassendi, Caramuel, Du Hamel o Boureau-Deslandes; historiadors com a Martin Richter, Crisòstom Henríquez o Amat de Graveson; geògrafs i astrònoms com Antoine de Laval, Giovanni Battista Riccioli i Wojciech Tylkowski; així com enciclopedistes com Tommaso Garzoni.

Com he dit al principi, les referències tenen un valor desigual, però son petites pistes per a la construcció de la història de l'arnaldisme modern, un tema que encara necessita una acurada recerca. Les futures incursions ajudaran a contextualitzar unes dades esparses que ara se presenten com a estímul d'aquesta investigació futura.

Voldria acabar recalcant el que he dit al principi: un repositori d'autors arnaldistes moderns —o, com a mínim des del naixement de l'impremta— seria un instrument utilíssim, que il·luminaria no només la història de la ciència, sinó també la de la filosofia, de la teologia i altres àmbits de pensament i la cultura. Recollint els resultats de les precedents Trobades arnaldianes, i amb les aportacions del darrer decenni es podria oferir ja un conjunt ben respectable de materials, dels quals —per llur dispersió— de vegades no en poden fruitir tots els investigadors. Aquest és el meu desig i, en definitiva, més enllà de l'importantíssim tema de les edicions crítiques, crec que —juntament amb les actes— seria el fruit més esponerós d'aquesta trobada.